

Byzantina Symmeikta

Vol 1 (1966)

SYMMEIKTA 1

ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Σ Υ Μ Μ Ε Ι Κ Τ Α

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1966

Ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου καὶ ἡ ἐφορεία τῆς ἐν Πάτμῳ
μονῆς

Μαρία Γ. ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

doi: [10.12681/byzsym.553](https://doi.org/10.12681/byzsym.553)

Copyright © 2014, Μαρία Γ. ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ Μ. Γ. (1966). Ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου καὶ ἡ ἐφορεία τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς. *Byzantina Symmeikta*, 1, 76–94. <https://doi.org/10.12681/byzsym.553>

Ο ΕΠΙ ΤΟΥ ΚΑΝΙΚΛΕΙΟΥ ΚΑΙ Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΤΜΩ ΜΟΝΗΣ

Εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐγγράφων τῆς Πάτμου ὑπὸ τῶν F. Miklosich καὶ I. Müller περιλαμβάνονται τρία ἔγγραφα τὰ ὅποια φέρονται ἀπολυθέντα ὑπὸ τινος *Κανιήλ*¹. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα σῶζονται εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, προσεκτικῇ δὲ μελέτῃ ἀπέδειξεν ὅτι καὶ τὰ τρία φέρουν τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου.

Ἡ νέα ἀνάγνωσις τῆς ὑπογραφῆς προσδίδει εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν ἐγγράφων ἰδιαιτέραν σημασίαν: σημασίαν ἱστορικὴν, διότι ὁ ἐκδότης τούτων δὲν εἶναι ὁ οἰοσδήποτε ἄγνωστος φέρων τό, ἀνύπαρκτον ἄλλωστε, ὄνομα Κανιήλ, ἀλλ' ὁ ἀξιωματοῦχος ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου². σημασίαν διπλωματικὴν, διότι τὰ τρία ὑπὸ ἐξέτασιν ἔγγραφα εἶναι, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, τὰ μόνα ἔγγραφα τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου τὰ ὅποια ἐσώθησαν μέχρις ἡμῶν³.

Τὰ ἔγγραφα σῶζονται ἐν πρωτοτύπῳ: καὶ τὰ τρία φέρουν τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφὴν τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου, ἡ ὁποία εἶναι καὶ εἰς τὰ τρία ἀπολύτως ὁμοία⁴. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

1.— Γράμμα τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου πρὸς τὸν ἐπικρατοῦντα τὸ κομμέρκιον τῆς Ἀναίας Γεώργιον Χαλούφην⁵. Τὸ ἔγγραφον ἔχει γραφῇ ἐπὶ χάρτου βαμβυκίνου, διαστ. 0,190 (-0,185) × 0,297 (-0,306), διὰ μελάνης χρώματος βαθέος καστανοῦ. Διὰ τοῦ γράμματος τούτου ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἀναφέρει εἰς

1. MM, τόμ. V', σελ. 233 - 235, ἀρ. 97 (α' καὶ β') καὶ ἀρ. 98.

2. Περὶ τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου βλ. τὴν βασικὴν μελέτην τοῦ F r. Dölger, ἐν *Byzantinische Diplomatie*, Ettal 1956, σελ. 50 - 65, ὅπου μελετᾶται ὁ θεσμός, ἀναφέρονται δὲ ὅλοι οἱ ἐκ τῶν φιλολογικῶν καὶ διπλωματικῶν πηγῶν γνωστοὶ ἀξιωματοῦχοι ἐπὶ τοῦ κανικλείου. Πρβλ. καὶ Bury, *Adm. System*, σελ. 117, 138, 149, 21.

3. Εἶναι ἀληθές ὅτι διεσώθη σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐγγράφων, τὰ ὅποια ἐπικυροῦνται ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου (βλ. ἐνδεικτικῶς MM, τόμ. V', σελ. 113, 121, *Actes de Lavra*, σελ. 107, *Actes de Chilandar*, σελ. 59), ἀλλ' οὐδὲν ἔγγραφον ἀπολυθὲν ὑπὸ τοῦ ἀξιωματοῦχου τούτου ἦτο μέχρι τοῦδε γνωστόν.

4. Πρβλ. φωτογρ. ἀρ. 1 καὶ 2.

5. Ὁ Γεώργιος Χαλούφης δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστός. Ὡς ρητῶς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ παρόντος ἐγγράφου, οὗτος ἦτο ὁ ἐπικρατῶν τὸ κομμέρκιον τῆς Ἀναίας, δηλ. ὁ ἐπιφορτισμένος τὴν εἰσπραξίν τοῦ κομμερκίου εἰς τὴν Ἀναίαν: πρβλ. Ἐλένης Ἀντωνιάδου - Μπιμπικίου, *Recherches sur les Douanes à Byzance*, Παρίσι 1963, κυρίως σελ. 150 καὶ ὑποσ. 2.

τὸν Γεώργιον Χαλούφην ὅτι ἡ Μονὴ τῆς Πάτμου ἔχει βασιλικά προστάγματα προγενεστέρων αὐτοκρατόρων καὶ δὴ καὶ πρόσταγμα τοῦ νῦν βασιλεύοντος αὐτοκράτορος παρέχον εἰς τὰ τέσσαρα ¹ πλοῖα (σανδάλια) τῆς μονῆς φορολογικὴν ἀπαλλαγὴν (ἐξκουσσεῖαν) ἀπὸ τοῦ κομμερκίου καὶ τῶν ἄλλων φορολογικῶν ὑποχρεώσεων, ὡσάκεις ταῦτα ἔρχονται δι' ἐμπορικοὺς λόγους εἰς τὰς *παραιγιαλίους χώρας*. Διὰ τοῦτο ὀφείλει ὁ Γεώργιος Χαλούφης, ὡσάκεις τὰ ἐν λόγῳ πλοῖα προσεγγίζουσιν εἰς τὴν περιοχὴν τὴν τελοῦσαν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του, νὰ ἀφίνη αὐτὰ ἐλεύθερα, ἄνευ τινὸς ἐπεμβάσεως ἢ ἀπαιτήσεως. Ἐν συνεχείᾳ ὁ ὑπογράφων γνωστοποιεῖ πρὸς τὸν παραλήπτην ὅτι εἶναι *ἐφορος* τῆς ἐν Πάτμῳ Μονῆς, δίδει δὲ ἐντολὴν εἰς αὐτὸν νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰ γραφόμενα καί, ἀφοῦ λάβῃ γνῶσιν τοῦ παρόντος γράμματος, νὰ ἐπιστρέψῃ τοῦτο εἰς τὴν μονήν, εἰς ἀσφάλειαν αὐτῆς. Ἀκολουθεῖ ὁ μὴν καὶ ἡ ἰνδικτιῶν : *μηρὶ ἀγνούστω, ἰνδικτιῶνος α', καὶ ἡ ὑπογραφὴ (δι' ἄλλης μελάνης καὶ χειρός) :* † *Ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου.*

2.— *Γράμμα* τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου πρὸς τὸν Γουδέλλιον Καννάβην ². Τὸ ἐγγράφον τοῦτο ἔχει γραφῇ κάτωθεν τοῦ πρώτου ἐγγράφου, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χάρτου καὶ διὰ τῆς αὐτῆς χειρός ³. Ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου γράφει πρὸς τὸν Γουδέλλιον Καννάβην ὅτι δι' ὀρισμοῦ τοῦ νῦν βασιλεύοντος αὐτοκράτορος καὶ διὰ παλαιότερων ἐγγράφων ἡ ἐν Πάτμῳ Μονὴ κέκτηται παροίκους τινὰς εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Φυγέλλων. Διὰ ταῦτα δίδει ἐντολὴν εἰς τὸν παραλήπτην νὰ σεβασθῇ τὰ δικαιώματα τῆς μονῆς καὶ νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἐπιβαρύνῃ αὐτὴν καθ' οἷονδῆποτε τρόπον. Ἀκολουθεῖ ὁ μὴν καὶ ἡ ἰνδικτιῶν : *μηρὶ ἀγνούστω, ἰνδικτιῶνος α', καὶ ἡ ὑπογραφὴ (δι' ἄλλης μελάνης καὶ χειρός) :* † *Ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου.*

3.— *Γράμμα* τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου περὶ τινος χωραφίου τῆς Μονῆς τῆς Κεχιονισμένης. Τὸ ἐγγράφον ἔχει γραφῇ ἐπὶ χάρτου βαμβυκίνου, διαστ. 0,190×0,300, διὰ μελάνης χρώματος βαθέος καστανοῦ. Ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἀναφέρει ὅτι ἡ Μονὴ τῆς Κεχιονισμένης κατεῖχε κατὰ πλήρη κυριότητα χωράφιον λεγόμενον τοῦ Βαρυκαλίγου ⁴, προσκυρωθὲν εἰς αὐτὴν παρὰ τοῦ Μονο-

1. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν Miklosich-Müller, τόμ. Γ', σελ. 233, ἡ λέξις *τέσσαρα* παραλείπεται.

2. Ὁ Γουδέλλιος Καννάβης δὲν εἶναι γνωστὸς ἐξ ἄλλων πηγῶν καὶ οὕτως ἀγνοοῦμεν τὴν ιδιότητά καὶ τὸ ἀξίωμά του. Ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἀποκαλεῖ αὐτὸν *οἰκεῖον τοῦ βασιλέως καὶ ἡραπημένον σύντροπον*, ἐκ δὲ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἐγγράφου συνάγεται ὅτι οὗτος ἦτο κρατικὸς ὑπάλληλος εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Φυγέλλων, ἴσως πράκτωρ ἢ ἀναγραφεὺς (πρβλ. MM, τόμ. Γ', σελ. 234, στ. 1 : *μὴ κατὰ τινα εὐρεσιλογίαν κατεπεμβαίνης τούτοις καὶ ἀδικῆς*).

3. Βλ. φωτογρ. ἀρ. 1.

4. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον εἰς πρατήριο ἐγγράφον τοῦ ἔτους 1213, εἰς τὸ ὁποῖον σημειοῦται ὅτι οἱ Βαρυκαλῖται ἐπώλησαν χωράφιον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μιλήτου (MM, τόμ. Γ', σελ. 164 - 5, ἀρ. 51). Ἐξ ἄλλου, εἰς ἐγγράφον τοῦ ἔτους 1246(;) ρητῶς

χυτρά¹, ἡ κυριότης δὲ αὐτῆς ἐπεκυρώθη κατὰ καιροὺς δι' αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων καὶ δι' ἀποκαταστάσεων τῶν δουκηνόντων εἰς τὴν χώραν τῶν Παλατιῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ μοναχοὶ τῆς Μονῆς τῆς Κεχιονισμένης ἐγνωστοποίησαν πρὸς τὸν γράφοντα, ὅτι ὁ προσκαθήμενος εἰς τὸ Μελανούδιον Νεφοκράτης² ἐπεχείρησε νὰ ἀποσπάσῃ τὸ ἐν λόγῳ χωράφιον, ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου προέβη εἰς σχετικὴν ἔρευναν, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεδείχθησαν τὰ δικαιώματα τῆς μονῆς. Κατὰ ταῦτα ὀφείλει ὁ Νεφοκράτης νὰ σεβασθῇ τὰ δίκαια τῆς μονῆς καὶ νὰ μὴ προξενήσῃ εἰς αὐτὴν νέας ὀχλήσεις, ἄλλως θὰ τιμωρηθῇ διὰ βαρυτάτης ποινῆς. Εἰς ἀσφάλειαν ἐδόθη εἰς τὴν μονὴν τὸ παρὸν γράμμα. Ἀκολουθεῖ ὁ μὴν καὶ ἡ ἰνδικτιῶν : μηνὶ ὀκτωβρίῳ, ἰνδικτιῶνος β', καὶ ἡ ὑπογραφή : ὁ δοῦλος τοῦ κραταιοῦ καὶ ἀγίου ἡμῶν ἀνθέντου καὶ βασιλέως (δι' ἄλλης μελάνης καὶ χειρός :) † Ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου.

Τὰ ἀνωτέρω τρία ἔγγραφα ἀφοροῦν ἀμεσώτατα εἰς τὴν Μονὴν Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.

Οὕτω τὸ α' ἔγγραφο ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐξκουσσεῖαν τῶν πλοίων τῆς μονῆς. Περὶ τῆς ἐξκουσσεῖας τῶν πλοίων τῆς Μονῆς Πάτμου γνωρίζομεν τὰ ἀκόλουθα : τὸ πρῶτον ὁ ἱδρυτὴς τῆς μονῆς Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνός, διὰ χρυσοβούλλου τοῦ ἔτους 1088, παρεχώρησεν ἐξκουσσεῖαν ἑνὸς πλοίου χωρητικότητος 500 μοδίων³. ἡ ἐξκουσσεῖα αὕτη ἀνεεώθη διὰ χρυσοβούλλου τοῦ Ἰωάν-

ἀναφέρεται ὅτι ἡ ὑποστατικὴ στάσις.... τῶν δύο ἀδελφῶν καὶ Βαρυκαλίγων Μιχαὴλ καὶ Λέοντος καὶ τῶν γυναικῶν αὐτῶν καὶ παιδῶν εἶχε προσκυρωθῇ εἰς τὴν Μονὴν τῆς Κεχιονισμένης (MM, τόμ. Γ', σελ. 188 - 9, ἀρ. 69).

1. Πρόκειται περὶ τοῦ μεγαλοδοξοτάτου Γεωργίου Μονοχυτρά (MM, τόμ. Γ', σελ. 188), ὁ ὁποῖος εἰς ἔγγραφα τοῦ Θεοδώρου Β' Λασκάρεως (αὐτόθι, σελ. 195) καὶ τοῦ Μιχαὴλ Η' (αὐτόθι, σελ. 200) καλεῖται οἰκεῖος τοῦ βασιλέως καὶ σεβαστός. Περὶ τούτου γνωρίζομεν ὅτι ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων τὸν ναὸν τῆς Θεομήτορος τῆς Κεχιονισμένης καὶ προέβη εἰς βελτιώσεις διὰ τὴν οἰκισιν τῶν μοναχῶν (πρβλ. αὐτόθι, σελ. 188 - 189 τοῦ ἔτους 1246 (;), σελ. 195 - 196 τοῦ ἔτους 1258, σελ. 200 τοῦ 1259, σελ. 232 τοῦ 1272).

2. Ὁ προσκαθήμενος Νεφοκράτης δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστός.

3. MM, τόμ. Γ', σελ. 51 - 52, ἀρ. 15. Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1150.— Περὶ τῆς ἐπὶ τῶν πλοίων φορολογίας καὶ τῆς ἀντιστοίχου ἐξκουσσεῖας βλ. Germaine Rouillard, *Les taxes maritimes et commerciales d'après des Actes de Patmos et de Lavra*, ἐν *Mélanges Charles Diehl*, τόμ. Α', Παρίσιοι 1930, σελ. 277 - 289. Πρβλ. Μ. Γούδα, Ἡ καταμέτρησης τῶν ἐμπορικῶν πλοίων καὶ ἡ νηολόγησις καὶ φορολογία αὐτῶν κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, *Βυζαντινὰ* 1 (1909), σελ. 35 - 47, ὅπου μελετῶνται κυρίως τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν καταμέτρησης τῆς χωρητικότητος τῶν πλοίων. Πρβλ. καὶ P. Lemerle, *Notes sur l'administration byzantine à la veille de la IVe Croisade d'après deux documents inédits des Archives de Lavra*, *REB* 19 (1961), σελ. 269 - 270.

νου Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1119¹. Τῷ 1186 ὁ αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος Ἀγγελος παραχωρεῖ διὰ χρυσοβούλλου ἐξουσίαν τριῶν πλοίων χωρητικότητος 1500 μοδίων², ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τοῦ χρυσοβούλλου τούτου τὸ σέκρετον τῆς θαλάσσης παραδίδει τῷ 1195 εἰς τὴν μονὴν ἐν πλοῖον χωρητικότητος 1500 μοδίων εἰς ἀντικατάστασιν τῶν καταστραφέντων τριῶν πλοιαρίων ἴσης χωρητικότητος³. Τῷ 1197 ὁ Ἀλέξιος Γ' ὁ Ἀγγελος ἐπικυροῖ τὰς προγενεστέρας δωρεὰς καὶ παραχωρεῖ εἰς τὴν μονὴν τὸ δικαίωμα τοῦ κατέχειν καὶ ἕτερον πλοῖον ἀπηλλοτριωμένον πάσης φορολογίας, χωρητικότητος 500 μοδίων, «ἐπέκεινα» τῶν ἤδη παραχωρηθέντων 1500 μοδίων⁴, τὸ δὲ σέκρετον τῆς θαλάσσης παραδίδει εἰς τὴν μονὴν τὸ νέον σκάφος κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1199⁵. Ἐπομένως ἡ Μονὴ τῆς Πάτμου κατεῖχε κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους δύο πλοῖα χωρητικότητος (1500+500=) 2000 μοδίων, ἀπηλλοτριωμένα πάσης φορολογίας. Τῷ 1203 διὰ πράξεως τοῦ σεκρέτου τῆς θαλάσσης παραδίδεται εἰς τὴν μονὴν ἐν πλοῖον χωρητικότητος 2000 μοδίων, εἰς ἀντικατάστασιν τῶν καταστραφέντων δύο πλοίων ἴσης χωρητικότητος⁶. Τῷ 1214 ὁ αὐτοκράτωρ Θεόδωρος Λάσκαρις διὰ βασιλικῆς προστάξεως παρέχει ἐξουσίαν εἰς δύο πλοῖα τῆς μονῆς⁷, τῷ δὲ 1244 ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Βατάτζης διὰ νέου ὁρισμοῦ ἀνανεώνει τὴν ἐξουσίαν ταύτην⁸. Δι' ὁρισμοῦ ἀπολυθέντος κατὰ τὸ ἔτος 1264 ὁ Μιχαὴλ ὁ Η' παρέχει ἐξουσίαν καὶ εἰς ἄλλα δύο σανδάλια τῆς μονῆς⁹, τῷ

1. MM, τόμ. Γ', σελ. 99 - 101, ἀρ. 24. Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1296. Περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ ἐγγράφου βλ. Dölger, *Patmos*, σελ. 361.

2. MM, τόμ. Γ', σελ. 119 - 121, ἀρ. 31. Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1570. Dölger, *Patmos*, σελ. 343 - 344.

3. MM, τόμ. Γ', σελ. 127 - 129, ἀρ. 35. Πρβλ. καὶ αὐτόθι, σελ. 139 - 140, ἀρ. 39 : ἔγγραφον τοῦ μεγάλου λογαριαστοῦ Ἰωάννου Βελισσαριώτου πρὸς τὸν δοῦκα Κρήτης τοῦ ἔτους 1197.

4. Αὐτόθι, σελ. 137 - 139, ἀρ. 38. Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1641 (ἡ διόρθωσις «πεντακοσίων μοδίων» εἰς «χιλίων πεντακοσίων μοδίων» δὲν εὐσταθεῖ : τὸ νέον σκάφος ἦτο χωρητικότητος 500 μοδίων, ὡς συνάγεται καὶ ἐκ τοῦ σχετικοῦ πρακτικοῦ τοῦ σεκρέτου τῆς θαλάσσης : MM, τόμ. Γ', σελ. 142 - 144). Dölger, *Patmos*, σελ. 334 - 335.

5. MM, τόμ. Γ', σελ. 142 - 144, ἀρ. 41.

6. Αὐτόθι, σελ. 122 - 124, ἀρ. 33. Τὸ ἔγγραφον δὲν φέρει χρονολογίαν· ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν τοποθετεῖται εἰς τὸ ἔτος 1188. Ἐκ τοῦ περιεχομένου του ὅμως καὶ ἐκ προσωπογραφικῶν στοιχείων χρονολογοῦμεν τοῦτο εἰς τὸ ἔτος 1203 : περὶ τῆς νέας χρονολογήσεως πραγματευόμεθα εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν παρασκευαζομένην ἔκδοσιν τῶν ἐγγράφων τῆς Πάτμου.

7. MM, τόμ. Γ', σελ. 165 - 166, ἀρ. 52. Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1687. Περὶ τῆς χρονολογίας βλ. Dölger, *Patmos*, σελ. 345, 363 - 364.

8. MM, τόμ. Γ', σελ. 183, ἀρ. 66. Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1783. Dölger, *Patmos*, σελ. 365.

9. MM, τόμ. Γ', σελ. 219, ἀρ. 89. Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1925. Dölger, *Patmos*, σελ. 368.

δὲ 1265 ἀνανεώνει τὴν ἐξκουσσεῖαν τῶν τεσσάρων πλοίων ¹. Τῷ 1269 ἡ αὐτοκράτειρα Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ Μιχαὴλ Η', ἐπεκτείνει τὴν ἐξκουσσεῖαν ταύτην καὶ εἰς τὰ προσωπικὰ αὐτῆς κτήματα ². Τέλος ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος ὁ Β' διὰ προστάγματος τοῦ ἔτους 1283 ³ ἀνανεώνει τὴν ἐξκουσσεῖαν τῶν τεσσάρων πλοίων. Αὕτῃ εἶναι ἡ τελευταία μνεία περὶ ἐξκουσσεῖας τῶν πλοίων τῆς ἐν Πάτμῳ Μονῆς.

Τὸ α' ἔγγραφον ἀπευθύνεται, ὡς εἶδομεν, εἰς τὸν ἐπικρατοῦντα τὸ κομμέρκιον τῆς Ἀναίας, δηλαδὴ εἰς τὸν ἀξιωματοῦχον τὸν ἐπιφορτισμένον τὴν εἰσπραξίν τοῦ κομμερκίου. Παρατηροῦμεν ὅτι ἤδη εἰς τὰ ἔγγραφα τῶν αὐτοκρατόρων Θεοδώρου Α' τοῦ Λασκάρως (1214) καὶ Ἰωάννου Γ' τοῦ Βατάτζη (1244), διὰ τῶν ὁποίων παραχωρεῖται ἐξκουσσεῖα εἰς τὰ πλοῖα τῆς μονῆς, γίνεται ἰδιαιτέρα μνεία τοῦ ἐμπορείου τῆς Ἀναίας ⁴. Ἡ Ἀναία εἶχεν ἐξελιχθῇ κατὰ τὸν ΙΓ' αἰ. εἰς σημαντικὸν ἐμπορικὸν λιμένα, κειμένη δὲ νοτίως τῆς Ἐφέσου καὶ ἔναντι τῆς Σάμου — ἐπομένως οὐχὶ μακρὰν τῆς Πάτμου — ἀπετέλει, ὡς ἦτο ἐπόμενον, κύριον σταθμὸν τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητος τῶν πλοίων τῆς μονῆς. Ἡ Ἀναία κατεκτήθη ὀριστικῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων ὀλίγον μετὰ τὸ ἔτος 1304 ⁵.

Τὸ β' ἔγγραφον τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἀφορᾷ εἰς τοὺς παροίκους τοὺς ὁποίους ἐκέκτητο ἡ Μονὴ τῆς Πάτμου εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Φυγέλλων. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ Μονὴ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου εἶχε μετόχιον εἰς τὸ ἐν τῷ θέματι τῶν Θρακησίων ἐμπορεῖον τῶν Φυγέλλων· τὸ μετόχιον τοῦτο, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Δυσικοῦ, εἶχε προσκυρωθῇ εἰς τὴν μονὴν μετὰ πάντων τῶν δικαίων αὐτοῦ ἤδη πρὸ τοῦ ἔτους 1216 ⁶. Τὸ μετόχιον

1. MM, τόμ. Γ', σελ. 238, ἀρ. 101. Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1935. Τὸ ἔγγραφον εἶχεν ἀποδοθῇ ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν εἰς Ἀνδρόνικον τὸν Β' καὶ εἶχε χρονολογηθῇ εἰς τὸ ἔτος 1295. Ὁ Fr. Dölger, *Patmos*, σελ. 368 - 369, βασιζόμενος κυρίως εἰς τὸ μνηνολόγιον, θεωρεῖ τοῦτο ὡς ἔγγραφον τοῦ Μιχαὴλ Η' καὶ χρονολογεῖ αὐτὸ εἰς τὸ ἔτος 1265. Προσθέτομεν ὑπὲρ τῆς χρονολογήσεως ταύτης ὅτι ἡ ὁρολογία εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τῶν ἀντιστοιχῶν ἐγγράφων τοῦ Μιχαὴλ Η'. — Πρβλ. καὶ MM, τόμ. Γ', σελ. 226 - 227, ἀρ. 94 : ὀρισμὸς Μιχαὴλ Η' τοῦ ἔτους 1271.

2. MM, τόμ. Γ', σελ. 225, ἀρ. 93. Περὶ τῆς χρονολογίας βλ. Dölger, *Patmos*, σελ. 352.

3. MM, τόμ. Γ', σελ. 235 - 236, ἀρ. 99. Dölger, *Regesten*, ἀρ. 2094. Περὶ τῆς χρονολογίας βλ. Dölger, *Patmos*, σελ. 368.

4. Βλ. MM, τόμ. Γ', σελ. 166, στ. 5, σελ. 183, στ. 22.

5. Βλ. P. Lemerle, *L'Émirat d'Aydin*, Παρίσι 1957, σελ. 16 καὶ ὑποσ. 5, πρβλ. καὶ σελ. 45.

6. MM, τόμ. Γ', σελ. 174 - 175, ἀρ. 61, τοῦ ἔτους 1216. Πρβλ. αὐτόθι, σελ. 179 - 180, ἀρ. 63, τοῦ ἔτους 1199 (περὶ τῆς χρονολογίας βλ. Dölger, *Patmos*, σελ. 345 - 349, 365), MM, τόμ. Γ', σελ. 182 - 183, ἀρ. 65.

διετήρησεν ἡ Πατμιακὴ μονὴ ἐπὶ ἓνα περίπου αἰῶνα, ὡς μαρτυροῦν ἔγγραφα τῶν αὐτοκρατόρων Μιχαὴλ Η΄ καὶ Ἀνδρονίκου Β΄, ἀντιστοίχως τῶν ἐτῶν 1259¹ καὶ 1292². Τελευταία μνεία τοῦ μετοχίου τῶν Φυγέλλων ἀπαντᾷ εἰς χρυσόβουλλον Ἀνδρονίκου τοῦ Γ΄ τοῦ ἔτους 1329³, ἀλλ' ἡ μαρτυρία τούτου εἶναι ἀμφίβολος: τὸ ἔγγραφον, ἀντιγράφον σχεδὸν αὐτολεξεῖ τὰ ἀντίστοιχα χωρία τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ Ἀνδρονίκου Β΄ τοῦ ἔτους 1292, ἀναφέρει κτήσεις τῆς μονῆς αἱ ὁποῖαι, λόγῳ τῶν Τουρκικῶν κατακτήσεων, δὲν ἀνῆκον πλέον εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος⁴, καὶ ἐπομένως δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα.

Τὸ γ' ἔγγραφον ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου κατόπιν σχετικοῦ διαβήματος τῶν μοναχῶν τῆς Μονῆς τῆς Κεχιονισμένης, ἀναφέρεται δὲ εἰς τὴν Μονὴν τῆς Κεχιονισμένης εἰς τὴν ὁποίαν καὶ πρόκειται νὰ παραδοθῇ. Ὅμως καὶ τοῦτο τὸ ἔγγραφον ἐμμέσως ἀφορᾷ εἰς τὴν Μονὴν τῆς Πάτμου, διότι, ὡς γνωστόν, ἡ πλησίον τῶν Παλατίων (Μιλήτου) Μονὴ τῆς Κεχιονισμένης εἶχε προσκυρωθῇ εἰς τὴν Πατμιακὴν μονὴν διὰ χρυσοβούλλου τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Δούκα Βατάτζη⁵. Τὰ ἐπὶ τῆς Μονῆς τῆς Κεχιονισμένης δικαιώματά της διετήρησεν ἡ Μονὴ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ ἔτους 1272, ὡς μαρτυροῦν τὰ σχετικὰ ἔγγραφα⁶. Εἰς χρυσόβουλλον Ἀνδρονίκου τοῦ Β΄ τοῦ ἔτους 1292⁷, διὰ τοῦ ὁποῦ ἐπικυροῦνται ὁ λ α ι αὶ κτήσεις τῆς Μονῆς Πάτμου, δὲν ἀναφέρεται ἡ Μονὴ τῆς Κεχιονισμένης, οὐδεμίαν δὲ μνείαν αὐτῆς ὑπάρχει καὶ εἰς μεταγενέστερα ἀνάλογα ἔγγραφα. Ἐκ τούτου συνάγομεν ὅτι αὕτη ἤδη πρὸ τοῦ 1292 ἔπαυσε νὰ ἀποτελῇ Πατμιακὴν κτήσιν. Πάντως ὑπογραμμίζομεν τὸ γεγονὸς ὅτι, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ παρόντος ἔγγραφου, ἡ Μονὴ τῆς Κεχιονισμένης, καθ' ἣν ἐποχὴν ἀνῆκεν εἰς τὴν Μονὴν τῆς Πάτμου, ἠδύνατο νὰ ἀναφέρεται ἀπ' εὐθείας εἰς τὰς κεντρικὰς ἀρχὰς δι' ἀνακύπτοντα ζητήματα· ἐπομένως δὲν ἦτο ἀπλοῦν μετόχιον τῆς Πάτμου, ἀλλ' ἔχαιρε ποιᾶς τινος αὐτονομίας.

1. MM, τόμ. Γ', σελ. 200, στ. 22 - 23. Dölger, *Regesten*, ἀρ. 1871. Dölger, *Patmos*, σελ. 350 - 351.

2. MM, τόμ. Γ', σελ. 237, στ. 13 - 15. Πρβλ. Dölger, *Regesten*, ἀρ. 2149. Dölger, *Patmos*, σελ. 353 - 354.

3. MM, τόμ. Γ', σελ. 251, στ. 8 - 9. Dölger, *Regesten*, ἀρ. 2737. Πρβλ. Dölger, *Patmos*, σελ. 356 - 358.

4. Οὕτω π.χ. ἀναφέρει τὸ παρὰ τὸν Μαϊάνδρον μετόχιον ὁ Πύργος καὶ τὴν Κῶν, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ μὲν περιοχὴ τοῦ Πύργου ἀνῆκε πλέον εἰς τὸ ἐμιρᾶτον τοῦ Μεντεσέ, ἡ δὲ Κῶς εἰς τοὺς Ἰωαννίνας Ἰππότας.

5. MM, τόμ. Γ', σελ. 200, στ. 3 - 12.

6. Αὐτόθι, σελ. 232, στ. 2 - 5: Διαθήκη ἡγουμένου Γερμανοῦ.

7. Αὐτόθι, σελ. 236 - 237, ἀρ. 100.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

Τὰ ὑπὸ ἐξέτασιν τρία ἔγγραφα φέρουν ὡς μόνην χρονολογικὴν ἔνδειξιν τὸν μῆνα καὶ τὴν ἰνδικτιῶνα : μηνὶ αὐγούστῳ, ἰνδικτιῶνος α' — τὰ δύο πρῶτα, μηνὶ ὀκτωβρίῳ, ἰνδικτιῶνος β' — τὸ τρίτον. Ἐπειδὴ, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς ἀπολύτου ὁμοιότητος τῆς ὑπογραφῆς, καὶ τὰ τρία ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, εἰκάζομεν, ἐκ τῆς μνείας τῆς ἰνδικτιῶνος, ὅτι ταῦτα ἐγράφησαν κατ' Αὐγουστον καὶ Ὀκτώβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους — ἄλλως θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἔφερε τὸ ἄξιωμα τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη καὶ ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ ὑπογραφή του δὲν εἶχεν ὑποστῇ τὴν παραμικρὰν ἀλλαγὴν. Ἐπομένως δυνάμεθα νὰ ἀντλήσωμεν καὶ ἀπὸ τῶν τριῶν ἔγγράφων, ἀδιακρίτως, στοιχεῖα χρήσιμα διὰ τὴν χρονολόγησιν αὐτῶν, τὰ δὲ σχετικὰ συμπεράσματα θὰ ἀναφέρωνται καὶ εἰς τὰ τρία ἔγγραφα.

Οὕτω, τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ἔγγράφων ἀπευθύνεται εἰς τὸν ἐπικρατοῦντα τὸ κομμέρκιον τῆς Ἀναίας καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐξκουσσεῖαν τῶν τεσσάρων πλοίων τῆς μονῆς. Ὅμως, ὡς ἤδη ἐξετέθη ἀνωτέρω, τὸ πρῶτον ἐπὶ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Η' τοῦ Παλαιολόγου, κατὰ τὸ ἔτος 1264, παρεχωρήθη εἰς τὴν μονὴν ἐξκουσσεῖα τεσσάρων πλοίων¹, ἡ δὲ περιοχὴ τῆς Ἀναίας κατελήφθη ὀριστικῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων ὀλίγον μετὰ τὸ ἔτος 1304². Ἐπομένως ἐκ τῶν παρεχομένων ὑπὸ τοῦ πρώτου ἔγγραφου στοιχείων, τὰ τρία γράμματα τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου τοποθετοῦνται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1264 καὶ 1304. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ εἰς τὸ τρίτον ἔγγραφον μνημονευομένη Μονὴ τῆς Κεχιονισμένης ἔπαυσε νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν Μονὴν τῆς Πάτμου ἤδη πρὸ τοῦ ἔτους 1292, θεωροῦμεν τὸ ἔτος τοῦτο ὡς *terminus ante quem* διὰ τὴν συγγραφὴν τῶν τριῶν ἔγγράφων.

Κατὰ ταῦτα, τὰ τρία γράμματα τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἀπελύθησαν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1264 καὶ 1292, κατὰ τὸ χρονικὸν δὲ τοῦτο διάστημα ὁ Αὐγουστος α' ἰνδικτιῶνος καὶ Ὀκτώβριος β' ἰνδικτιῶνος συμπίπτει πρὸς τὸ ἔτος 1273 (ἐπὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Η') καὶ πρὸς τὸ ἔτος 1288 (ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀνδρονίκου τοῦ Β'). Μεταξὺ τῶν δύο τούτων δυνατῶν χρονολογήσεων πρέπει νὰ ἐκλέξωμεν.

Ἐξ ἀρχῆς σημειοῦμεν ὅτι ἡ εἰς τὸ πρῶτον ἔγγραφον μνεῖα προστάγματος τοῦ βασιλεῦς αὐτοκράτορος παρέχοντος ἐξκουσσεῖαν τεσσάρων πλοίων³ δὲν ἀποτελεῖ ἀποφασιστικὸν στοιχεῖον ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης

1. Βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, σελ. 79 - 80.

2. Βλ. ἀνωτέρω, σελ. 80.

3. Βλ. MM, τόμ. Γ', σελ. 233 : ἀλλὰ δὴ καὶ πρόσταγμα προσκυνητὸν τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως, διοριζόμενον...

χρονολογίας, καθ' ὅσον καὶ οἱ δύο αὐτοκράτορες εἶχον ἀπολύσει σχετικὸν ὄρισμὸν πρὸ τῶν ἐπιμάχων ἐτῶν 1273 καὶ 1288¹. Ἀνάλογος μνεία εἰς τὸ δευτέρον καὶ τρίτον ἔγγραφον τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου² δὲν διαφωτίζει τὸ θέμα, διότι τὰ ἀντίστοιχα ἔγγραφα δὲν διεσώθησαν : εἶναι ἀληθές ὅτι εἰς χρυσόβουλλον τοῦ Μιχαήλ Η' τοῦ ἔτους 1259 γίνεται λόγος γενικῶς περὶ τῆς Μονῆς τῆς Κεχιονισμένης καὶ τοῦ μετοχίου τῶν Φυγέλλων³, ἀλλ' οὐδὲν σημειοῦται περὶ τῶν συγκεκριμένων ζητημάτων, εἰς τὰ ὅποια ἀναφέρονται τὰ δύο ἔγγραφα τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου.

Γενικῶς ὑπογραμμίζομεν τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαήλ ὁ Η' ἐπέδειξε μέγα ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς ἐν Πάτμῳ Μονῆς καὶ ἔλαβε πολλὰ μέτρα ὑπὲρ αὐτῆς⁴, ἐνῶ ἀντιθέτως ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Β' περιωρίσθη νὰ ἀνανεώσῃ κατὰ καιροὺς ἤδη ὑπάρχοντα προνόμια καὶ δικαιώματα⁵. Ἐξ ἄλλου παρατηροῦμεν ὅτι ἡ βασικὴ ὁρολογία τοῦ πρώτου ἐγγράφου τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τῶν ἀντιστοίχων ἐγγράφων τοῦ Μιχαήλ Η' καὶ ὅλως διάφορος πρὸς τὴν τοῦ Ἀνδρονίκου Β'. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι ἀποφασιστικὸν διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν ἡμετέρων ἐγγράφων, διότι ὁ συντάκτης τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν γραμματος εἶχεν ἀναμφιβόλως πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν ὄρισμὸν τοῦ βασιλεύοντος αὐτοκράτορος τὸν ἀναφερόμενον εἰς τὸ αὐτὸ ζήτημα καί, ὡς ἦτο ἐπόμενο, ὑπέστη εἰς τὴν διατύπωσιν τὴν ἐπίδρασιν τούτου. Ὁ κατωτέρω πίναξ εἶναι ἐνδεικτικὸς :

1. Αὐτόθι, σελ. 219, 238 καὶ 226 - 7 (ὀρισμοὶ Μιχαήλ Η' τῶν ἐτῶν 1264, 1265 καὶ 1271) καὶ σελ. 235 - 236 (ὀρισμὸς Ἀνδρονίκου Β' τοῦ ἔτους 1283).

2. Αὐτόθι, σελ. 234, στ. 11 - 12 : δι' ὀρισμοῦ τοῦ αὐθέντου ἡμῶν τοῦ βασιλέως τοῦ ἁγίου ... καὶ σελ. 234, στ. 23 - 25 : χρυσόβουλλοι λόγοι καὶ προσκυνητοὶ ὀρισμοὶ διάφοροι τοῦ κρταίου καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως...

3. Αὐτόθι, σελ. 200, στ. 2 - 8 : ἡ μονὴ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Κεχιονισμένης, ἡ καὶ αὐτὴ μὲν πλησίον τῶν Παλατίων διακειμένη, συστάσα δὲ καὶ βελτιωθεῖσα παρὰ τοῦ οἰκείου τῇ βασιλείᾳ μου, Γεωργίου τοῦ Μονοχυτρᾶ καὶ προσκυρωθεῖσα τῇ τῆς Πάτμου μονῇ διὰ τῆς δωρηθείσης αὐτῇ δυνάμεως διὰ χρυσοβούλλου τοῦ αἰοδίου βασιλέως καὶ θεοῦ τῆς βασιλείας μου, κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Δούκα, μετὰ πάντων τῶν προσαρμοσάντων αὐτῇ δικαίων καὶ προνομίων... καὶ στ. 22 - 24 : ἐν τοῖς Φυγέλλοις μετόχιον ὁ ἅγιος Γεώργιος μετὰ πάντων τῶν δικαίων αὐτοῦ ταῦτα μὲν οὖν εἰσὶ τὰ παλαιγενέσι δικαίοις προσαρμόσαντα κτήματα τῇ εὐγενεστάτῃ τῆς Πάτμου μονῇ...

4. Ἐκ τῶν δέκα ἐπτὰ ἐγγράφων τοῦ Μιχαήλ Η', τὰ ἐννέα ἀπελύθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰδίου τοῦ αὐτοκράτορος (MM, τόμ. Γ', σελ. 199 - 202, 210, 212 - 214, 219, 224 - 225, 226 - 227, 238), δύο ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας (αὐτόθι, σελ. 204 - 205, 225 - 226), καὶ ἕξ ὑπὸ δημοσίων λειτουργῶν ἐνεργούντων κατ' ἐντολὴν τούτου ἢ τῆς αὐτοκρατείας (αὐτόθι, σελ. 207 - 210, 210 - 212, 214 - 219, 227 - 229).

5. Ἐκ τῶν σφριζομένων δύο ἐγγράφων τοῦ Ἀνδρονίκου Β', τὸ ἐν (MM, τόμ. Γ', σελ. 235 - 236, ἀρ. 99) ἐπικυρώνει τὴν ἐξουσίαν τῶν τεσσάρων πλοίων, τὸ δὲ ἕτερον (αὐτόθι, σελ. 236 - 237, ἀρ. 100) τὰς κτήσεις τῆς μονῆς.

Ἔγγραφον τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου	Ἔγγραφα Μιχαήλ Η' ¹ καὶ Θεοδώρας ²	Ἔγγραφον Ἀνδρονίκου Β' ³
σανδάλια ἐξκουσσεύονται	σανδάλια ἐξκουσσάτα ἐξκουσσεία	πλατύδια ἀνώτερα πάσης δημο- σιακῆς ἐπηρείας καὶ συζητήσεως
παραγιάλιοι χῶραι	παραγιάλια μέρη	—

Αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις ἐπιτρέπουν νὰ χρονολογήσωμεν τὰ τρία ἔγγραφα τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου καὶ ἐπομένως εἰς τὸ ἔτος 1273 — χρονολογίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἤδη προτείνει οἱ ἐκδότης τῶν ἐγγράφων ἄνευ ὅμως οὐδεμιᾶς τεκμηριώσεως ¹.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ὡς ἤδη ἐλέχθη, τὰ τρία ἔγγραφα τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου σφύζονται ἐν π ρ ω τ ο τ ὺ π ω. Ὅμως παρατηροῦμεν ὅτι τὰ δύο πρῶτα, καίτοι ἀπευθύνονται εἰς δύο διαφόρους παραλήπτας, ἐγράφησαν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χάρτου, — τὸ ἐν κάτωθεν τοῦ ἄλλου — πρᾶγμα παράδοξον καὶ ἄηθες διὰ πρωτότυπα ἔγγραφα. Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ γνησιότης τῶν δύο τούτων γραμμάτων δὲν δύναται νὰ τεθῇ ἐν ἀμφιβόλῳ : ἡ ὑπογραφή καὶ τὸ χρῶμα μελάνης, ἀκόμη καὶ αἱ διαστάσεις τοῦ χάρτου, εἶναι ἀπολύτως ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ τρίτου, τὸ δὲ περιεχόμενον τούτων, ὡς ἤδη ἐξετέθη, δὲν προσθέτει νέα προνόμια εἰς τὴν μονήν, μὴ παραχωρηθέντα ἤδη διὰ παλαιότερων ἐπισήμων ἐγγράφων. Ἐπομένως δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ταῦτα ἐχαλκεύθησαν πρὸς ὠρισμένον σκοπόν. Κατὰ ταῦτα θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ παράδοξον τῆς καταγραφῆς των ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χάρτου.

1. MM, τόμ. Γ', σελ. 219 καὶ 238.—Ὁ ὁρισμὸς τοῦ Μιχαήλ Η' τοῦ ἔτους 1271 (αὐτόθι, σελ. 226 - 227) ἔχει διάφορον ὁρολογίαν, παρατηροῦμεν ὅμως ὅτι τὸ ἔγγραφον ἐξεδόθη διὰ συγκεκριμένην περίπτωσιν καταπατήσεως τοῦ προνομίου τούτου τῆς μονῆς καὶ δὲν ἀποτελεῖ τὸ βασικὸν περὶ ἐξκουσσείας τῶν πλοίων ἔγγραφον, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπεδείκνυν οἱ μοναχοὶ εἰς ἐκάστην εὐκαιρίαν.

2. Εἰς τὸν ἀνωτέρω πίνακα περιελάβομεν καὶ τὸν ὁρισμὸν τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας, MM, τόμ. Γ', σελ. 225 - 226.

3. MM, τόμ. Γ', σελ. 235 - 236.

4. MM, τόμ. Γ', σελ. 234 καὶ 235.

Οὕτω παρατηροῦμεν ὅτι τὰ δύο πρῶτα ἔγγραφα ἀποτελοῦν εἶδος σημειωμάτων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ τρίτον, τὸ ὁποῖον καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐμφάνισιν καὶ ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν εἶναι ἐπισημότερον. Ἐξ ἄλλου, καὶ τὰ δύο γράμματα ἀπελύθησαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, καίτοι δὲ ἀπευθύνονται εἰς δύο διαφόρους παραλήπτας, ἀφοροῦν ἀμεσώτατα εἰς τὴν Μονὴν τῆς Πάτμου. Τὰ πρόσωπα εἰς τὰ ὁποῖα ἀπευθύνονται εὐρίσκονται εἰς γειτονικὰς περιοχάς, εἰς τὴν Ἀναίαν καὶ τὰ Φύγελλα, τὰ δὲ δυὸ γράμματα ὠφείλον τελικῶς νὰ ἐπιστραφοῦν εἰς τὴν Μονὴν Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου «εἰς ἀσφάλειαν αὐτῆς», ὡς ρητῶς σημειοῦται εἰς τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ἐγγράφων. Ἐπομένως, καίτοι τὰ δύο γράμματα ἀπευθύνονται εἰς δύο διαφόρους παραλήπτας, τελικῶς θὰ κατέλθον εἰς τὴν ἐν Πάτμῳ Μονήν. Αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις ἐπιτρέπουν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον ἔγγραφον ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου τῇ αἰτήσῃ τῶν Πατμίων μοναχῶν — ἀνάλογος ἦτο ἡ περίπτωσις καὶ τοῦ τρίτου ἐγγράφου, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη τῇ αἰτήσῃ τῶν μοναχῶν τῆς Μονῆς τῆς Κεχιονισμένης — οἱ δὲ ἐνδιαφερόμενοι μοναχοὶ προσεκόμισαν καὶ ἐπέδειξαν ταῦτα εἰς τοὺς παραλήπτας, εἰς Ἀναίαν καὶ Φύγελλα, τελικῶς δὲ κατέθεσαν αὐτὰ εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Θεολόγου. Τοῦτο ἐξηγεῖ, ἐπαρκῶς νομίζομεν, διὰ τὸ τὰ δύο γράμματα ἐγράφησαν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χάρτου.

Τὰ τρία ἔγγραφα τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου εἶναι ἀπλᾶ γράμματα καὶ δὲν ἀκολουθοῦν εἰς τὴν διατύπωσιν ὠρισμένον ἐπίσημον τυπικόν. Εἰς τὸ τέλος φέρουν τὸν μῆνα καὶ τὴν ἰνδικτιῶνα γεγραμμένα διὰ τῆς αὐτῆς ὡς τὸ λοιπὸν ἔγγραφον χειρός, ὑπογράφονται δὲ ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ ἐκδίδοντος ταῦτα ἀξιωματοῦχου, ὁ ὁποῖος σημειώνει μόνον τὸ ἀξίωμα ἄνευ μνείας τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε ὑπ' ἄλλων πηγῶν παραδίδεται τὸ ὄνομα τοῦ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἀξιωματοῦχου ἐπὶ τοῦ κανικλείου¹, παραμένει ἄγνωστος ὁ ἐκδότης τῶν τριῶν Πατμιακῶν ἐγγράφων.

Ο ΕΠΙ ΤΟΥ ΚΑΝΙΚΛΕΙΟΥ ΕΦΟΡΟΣ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΤΜΩ ΜΟΝΗΣ

Ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ πρώτου ἐγγράφου, ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἐξέδωκε τὰ ἀνωτέρω τρία ἔγγραφα ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ὡς ἐ φ ό ρ ο υ τῆς ἐν Πάτμῳ Μονῆς². Αὕτη εἶναι ἡ μοναδικὴ μαρτυρία περὶ ἐφορείας τῆς Μονῆς Πάτμου,

1. Πρβλ. Dölger, *Byz. Diplomatiek*, κυρίως σελ. 56 - 57.

2. Ἦδη ἡ Germaine Rouillard (*Les taxes maritimes*, σελ. 288) ἐπισημαίνει τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἐκδότης τῶν τριῶν ἐγγράφων ἐνεργεῖ ὡς ἐφορος τῆς μονῆς. Βασιζομένη ὅμως ἐπὶ τῆς μοναδικῆς τότε ἀναγνώσεως τῶν Miklosich καὶ Müller καὶ ἐπομένως μὴ γνωρίζουσα τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ, ὑποθέτει ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ μεγάλου λογαριαστοῦ, καὶ τοῦτο διότι εἰς χρυσόβουλλον τοῦ ἔτους 1197 ρητῶς ἀναφέρεται ὅτι ὁ

δὲν εἶναι ὅμως ἡ μοναδική περίπτωσις κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐφορεία μιᾶς μονῆς ἀνατίθεται εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἀξιωματοῦχον. Ἦδη εἰς τὴν Διατύπωσιν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου περὶ τῆς ἐν τῷ Ἁθῶ Μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας (περὶ τὸ ἔτος 970), ὁ ἰδρυτὴς τῆς ὀρίζει ὡς ἐπίτροπον καὶ προστάτην καὶ ἀντιλήπτορα αὐτῆς τὸν ἐνδοξότατον πατρίκιον καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου Νικηφόρον¹. Συμφώνως πρὸς τὴν διάταξιν ταύτην τοῦ ἰδρυτικοῦ Τυπικοῦ, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Θ' ὁ Μονομάχος, διὰ χρυσοβούλλου τοῦ ἔτους 1052, ἀναθέτει τὴν ἐφορείαν τῆς Μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας τῷ πραιποσίτῳ Ἰωάννῃ ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου, προσθέτων ὅτι ἡ παροῦσα οἰκονομία τοῦ παρὰ τοῦ κανικλείου ἐφορεῖται τὴν μονὴν φυλαχθήσεται καὶ εἰς τὸ ἐξῆς, καὶ ὁ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἀνθέξεται ταύτης, καὶ μετὰ τοῦ κινναβάρεως ἔξει καὶ ταύτην ὡς οἰκεῖον προνόμιον. Τὸ γὰρ ὀφείκειον τῶν οἰκειοτάτων, καὶ ὁ ἐπὶ τούτῳ τεταγμένος τῆς τοῦ κρατοῦντος οὐδέποτε ἀφέστηκεν οἰκειότητος· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ βασιλεία μου ὠκονόμησεν εἰς οἰκεῖον τῷ βασιλεῖ ἀνατίθεσθαι πρόσωπον τὴν μονήν...². Δύο ἔτη μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ χρυσοβούλλου τούτου, τῷ 1060, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Ι' ὁ Δούκας, εἰς ἔγγραφον ἀνανεωτικὸν τοῦ προηγουμένου, ὀρίζει ὅτι ἔξει καὶ τὴν ἐφορείαν τῆς τοιαύτης μονῆς ὁ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐπὶ τοῦ κανικλείου³. Εἰς τὰ ἔγγραφα ταῦτα τῆς Λαύρας ρητῶς ἀναφέρεται ὅτι τὸ προνόμιον δὲν ἦτο προσωπικόν, ἀλλ' ἀνήκεν εἰς τὸν ἐκάστοτε ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἀξιωματοῦχον.

Αὗται εἶναι αἱ μόναι γνωσταὶ περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ἐφορεία μονῆς τινος εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ κανικλείου. Τὸ σύστημα ὅμως τῆς παραχωρήσεως τῆς ἐφορείας μιᾶς μονῆς εἰς ἄτομόν τι ἀναφέρεται συχνὰ ἀπὸ τοῦ ΙΑ' κλ. (πρώτη μνεία τοῦ ὅρου ἀπαντᾷ, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, τῷ 1052, εἰς τὸ προμνημονευθὲν χρυσόβουλλον Κωνσταντίνου τοῦ Θ') καὶ μέχρι τέλους τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ αἱ περιπτώσεις πληθύνονται, ὁ δὲ ὅρος ἀποκτᾷ μεγαλυτέραν εὐρύτητα. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ὅρος δὲν εἶχε πάντοτε τὸ αὐτὸ περιεχόμενον καὶ ἐπειδὴ τὰ τρία ἔγγραφα τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου δὲν παρέχουν ἐπὶ τοῦ θέματος συγκεκριμένας εἰδήσεις, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν τὰς σχετικὰς μαρτυρίας τῶν πηγῶν διὰ νὰ καθορίσωμεν τὴν σημασίαν τοῦ ὅρου εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἐν Πάτμῳ Μονῆς.

κατὰ τὴν ἡμέραν μέγας λογαριαστής εἶχε τὴν ἐφορείαν τῶν πλοίων τῆς μονῆς (MM, τόμ. V', σελ. 138, στ. 26)· ἀλλ' ἡ ἐφορεία αὕτη περιωρίζετο μόνον ἐπὶ τῶν πλοίων καὶ εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς τὸν μέγαν λογαριαστήν, διότι εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τούτου ἀνήκον κανονικῶς αἱ φορολογικαὶ ὑποθέσεις.

1. Βλ. Dmitrievskij, *Τυπικά*, τόμ. Α', σελ. 241. Ph. Meyer, *Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster*, Λιψία 1894, σελ. 125.

2. *Actes de Lavra*, ἀρ. 26, στ. 39 - 40 καὶ 55 - 63.

3. Αὐτόθι, ἀρ. 28, στ. 109 - 110.

Οὕτω συχνὰ εἰς τὰ *Τυπικά* τῶν μονῶν¹ μεταξὺ τῶν διατάξεων, αἱ ὁποῖαι καθορίζουν τὴν νομικὴν αὐτῶν θέσιν καὶ κατοχυρώνουν τὸ ἐλεύθερον καὶ αὐτοδέσποτον αὐτῶν, περιλαμβάνεται καὶ διάταξις ἀπαγορεύουσα τὴν ἀνάθεσιν τῆς μονῆς κατὰ δωρεὰν ἢ ἐπίδοσιν ἢ ἐφορίαν ἢ οἰκονομίαν ἢ ἐπιτήρησιν ἢ ἑτέραν τινὰ πρόφασιν, ἢ μονῇ ἢ εὐαγεῖ οἴκῳ... ἢ ἑτέρῳ σεκρέτῳ...². Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ὑποτύπωσιν τοῦ ὁσίου Χριστοδοφύλου σημειοῦται ὅτι ἡ Μονὴ τῆς Πάτμου ἐλευθέρᾳ ἐσεῖται καὶ αὐτεξούσιος, καὶ μῆτε βασιλικοῖς ἢ ἐκκλησιαστικοῖς δικαίοις ὑποβαλλομένη, μῆτε προσωπικῇ οἰαδηποτοῦν ἢ ἀρχοντικῇ χειρὶ καὶ διακατοχῇ τρόπῳ τινὶ ὑποπίπτουσα ἄχρι καὶ ψιλλῆς ἐφορείας, ἀλλ' αὐτοδέσποτος εἰς τὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα διαμένουσα³.

Ἐκ τῶν συχνῶν ἀπαγορευτικῶν διατάξεων τῶν *Τυπικῶν* καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἡ παραχώρησις τῆς ἐφορείας μονῆς τινος ἦτο φαινόμενον σύνθητες, ἡδύνατο δὲ νὰ ἔχῃ ὡς ἐπακόλουθον τὸν περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐν λόγῳ μονῆς, διότι παρεῖχε εἰς τὸν ἑφορον τὴν δυνατότητα ἐπεμβάσεως εἰς τὰ τῆς διοικήσεως καὶ διαχειρήσεως αὐτῆς⁴. Τὸ *Τυπικὸν* τῆς Κοσμοσωτείρας παρὰ τὴν Αἶνον (1152) σημειώνει χαρακτηριστικῶς : καὶ γὰρ τὸ μὴ εἰς ἐφορείαν τινὸς τὴν μονὴν ἐκδοθῆναι σωτηριῶδες πᾶν μετὰ Θεὸν καὶ ἀνώλεθρον καὶ ταύτην ἐκσπῶν χειρῶν ἀδίκων καὶ ἀπωλείας προδήλου ταύτης δὴ τῆς μονῆς· τινὲς γὰρ τῶν ἡγουμένων τὰς ἐλπίδας ἐκλάπησαν καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦς θεῖα φροντιστήρια καὶ τὰ τούτων κτήματα πλεονεκτικαῖς χερσὶν ἐμβαλόντες τάχα δέ... ἐντεῦθεν τὴν καινοτομίαν μᾶλλον ἢ τὴν ἐπικουρίαν τοῖς φροντιστηρίοις αὐτῶν προεξένησαν ἔκοντες ὥσπερ ἄκοντες...⁵.

1. Περὶ τῶν *Τυπικῶν* βλ. τὴν ἐμπεριστατωμένην μελέτην τοῦ R. Janin, *Le monachisme byzantin au moyen âge. Commende et Typica (X^e-XIVe siècle)*, REB 22 (1964), σελ. 5 - 44, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Βλ. *Τυπικὸν Μονῆς Κεχαριτωμένης* συνταχθὲν ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας Εἰρήνης Δουκαίνης πρὸ τοῦ ἔτους 1118 : MM, τόμ. Ε', σελ. 332.— Βλ. ἐπίσης κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τὰ ἀκόλουθα *Τυπικά* : α') «Διάταξιν» Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου (1070) : MM, τόμ. Ε', σελ. 300, β') *Τυπικὸν Μονῆς Κοσμοσωτείρας Αἶνου* ὑπὸ Ἰσαακίου Ἀγγέλου (1152) : L. Petit, *Typikon du monastère de Kosmosoteira près d'Aenos (1152)*, Izvestija RAIK 13 (1908), σελ. 10, γ') *Τυπικὸν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μονῆς τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Μάμαντος* (1159), ἔκδ. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ἑλληνικά 1 (1928), σελ. 266, δ') *Τυπικὸν Μονῆς Θεοτόκου τῶν Ἁγίου Βωμῶν, ἥτοι τῶν Ἑλεγκῶν* (1261 - 1262) : Dmitrievskij, *Τυπικά*, τόμ. Α', σελ. 724, ε') *Τυπικὸν Μονῆς Ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ ἐν τῷ ὄρει Αὐξεντίου* (1280) : αὐτόθι, σελ. 773.

3. MM, τόμ. Γ', σελ. 69, στ. 25 κέ.

4. Πρβλ. καὶ Νεαράν Ἀλεξίου Α' (Ζέπου, *Jus*, τόμ. Α', σελ. 347 - 348), ὅπου μεταξὺ ἄλλων καθορίζονται τὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ πατριάρχου εἰς περίπτωσιν καταχρήσεων ἐκ μέρους τῶν ἐφόρων τῶν μονῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ἤδη τὸν ΙΑ' αἰ. τὸ φαινόμενον ἦτο σύνθητες.

5. L. Petit, *Typikon de Kosmosoteira*, σελ. 10.

Παρά ταῦτα Τυπικά τινα, τὰ ὁποῖα μάλιστα περιλαμβάνουν ἀπαγορευτικὰς κατὰ τῆς ἐφορείας διατάξεις, ἀναθέτουν τὴν ἐφορείαν τῆς μονῆς εἰς ἓν ἄτομον, κατὰ προτίμησιν εἰς τὸν κατ' εὐθεῖαν ἀπόγονον καὶ νόμιμον κληρονόμον τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς. Οὕτω εἰς τὴν Διάταξιν τοῦ Ἀτταλειάτου (τοῦ 1077) καθορίζεται ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἱδρυτοῦ οἱ κατ' εὐθεῖαν ἀπόγονοί του τοῦ πτωχοκομείου ἐπιλήφονται, ἐὰν ὁμῶς ἐπιχειρήσουν νὰ οἰκαιοποιηθοῦν τὰ ἀγαθὰ τῆς μονῆς θὰ ἐκδιωχθοῦν τῆς ἐφορείας καὶ κυριότητος καὶ προνοίας αὐτοῦ· ἐπίσης καθορίζεται ὅτι οἱ μοναχοὶ ὀφείλουν νὰ ὑπακούουν εἰς τὸν κληρονόμον του ὡς ἐφόρῳ καὶ διοικητῇ καὶ κυρίῳ¹.

Εἰς τὸ Τυπικὸν τῆς Μονῆς τῆς Κεχαριτωμένης (συνταχθὲν πρὸ τοῦ ἔτους 1118) ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη Δούκαινα ὀρίζει τὴν σειρὰν διαδοχῆς τῶν θηλέων ἀπογόνων τῆς εἰς τὴν ἐφορείαν καὶ ἀντίληψιν τῆς μονῆς².

Εἰς τὸ Τυπικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ἀγίου Μάμαντος (τοῦ ἔτους 1159)³ καὶ τῆς Μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν Ἡλίου Βωμῶν ἢ τῶν Ἐλεγκμῶν (τοῦ ἔτους 1261/2)⁴ ἀνατίθεται ἡ ἀντίληψις τῆς μονῆς εἰς τὸ κατὰ τὴν ἡμέραν μεγαλοδοξότατον μυστικόν⁵, ὁ ὁποῖος, ὡς ρητῶς δηλοῦται, θὰ ἀναλάβῃ τὸ διακόνημα τοῦτο προῖκα, ἀμισθί, ψυχικῆς αὐτοῦ ἐνεκεν σωτηρίας καὶ μόνης.

Ἐξ ἄλλου, διὰ χρυσοβούλλου τοῦ Ἀνδρονίκου Β' ἀνατίθεται ἡ ἐφορεία καὶ ἐπίσκεψις τῆς Μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου ἐπὶ τοῦ ὅρους Μενοικέως, παρὰ τὰς Σέρρας, εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος, τὴν ὑψηλοτάτην κρᾶλαιναν Σερβίας Σιμωνίδα· τὸ γεγονὸς τοποθετεῖται πρὸ τοῦ ἔτους 1304, ἡ ἐφορεία δὲ αὕτη διετηρήθη ὅπωςδῆποτε μέχρι τοῦ ἔτους 1325⁶. Ἐν συνεχείᾳ εἰς

1. MM, τόμ. Ε', σελ. 300 - 301 καὶ 302, πρβλ. καὶ σελ. 302 - 303. Τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὴν παρῶσαν περίπτωσιν ὁ ἐφορος τῆς μονῆς ἔχει ἐξ αὐτῆς ὠρισμένης προσόδους δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν ἐφορείαν (πρβλ. Α. Καζάν, *Derevija i gorod o Vizantii IX - X vv.* (= Χωρίον καὶ πόλις ἐν Βυζαντίῳ κατὰ τὸν Θ' - Ι' αἰ.), Μόσχα 1960, σελ. 109 - 110), ἀλλ' εἰς τὴν ιδιότητά του ὡς κληρονόμου τοῦ ἱδρυτοῦ καὶ κτήτορος τῆς μονῆς.

2. MM, τόμ. Ε', σελ. 334 κέ., πρβλ. καὶ σελ. 386 - 388.

3. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, *Τυπικὸν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μονῆς τοῦ Ἀγίου Μεγαλομάρτυρος Μάμαντος*, Ἑλληνικά 1 (1928), σελ. 265 - 266.

4. Dmitrievskij, *Τυπικά*, τόμ. Α', σελ. 722 - 724.

5. Πρβλ. Νεαράν Ἀλεξίου Β' τοῦ Κομνηνοῦ τοῦ ἔτους 1181, (Ζέπου, *Jus*, τόμ. Α', σελ. 428), εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται ὅτι, ἐὰν τις προξενήσῃ βλάβην εἰς τὰς μονάς, θὰ ἀναγκασθῇ παρὰ τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν μεγαλεπιφανεστάτου μυστικοῦ... εἰς τὸ τὴν ἐπενεχθεῖσάν τινι τῶν ὑφ' ὑμᾶς κτήσεων βλάβην ἀποθεραπεύειν αὐτῇ.— Περὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ μυστικοῦ βλ. Dölger, *Byz. Diplomatie*, σελ. 64, Benešević, *Ranglisten*, σελ. 151 - 152.

6. Εἰς πρόσταγμα τοῦ Ἀνδρονίκου Β' τοῦ ἔτους 1325 ἀναφέρεται ρητῶς ὅτι ἡ κρᾶλαινα τῆς Σερβίας εἶχε λάβει πρὸ χρόνων ἤδη τινῶν διὰ χρυσοβούλλου τῆς βασιλείας μου τὴν ἐφορείαν καὶ ἐπίσκεψιν τῆς μονῆς ταύτης (βλ. Α. Guillou, *Les archives de Saint-Jean-Prodrôme sur le Mont Ménéce* (*Bibliothèque Byzantine, Documents*, 3), Παρίσι 1955, σελ. 69, στ. 2 - 5), ἀλλὰ τὸ σχετικὸν χρυσόβουλλον δὲν διεσώθη καὶ

τὸ Τυπικὸν τῆς μονῆς (1332), εἰς εἰδικὸν κεφάλαιον «περὶ ἐφόρου καὶ κτήτορος» ὀρίζεται ὅτι ὁ μέγας δομέστικος Ἰωάννης Καντακουζηνὸς θὰ εἶναι εἰς τὸ ἐξῆς κύριος καὶ κτήτωρ αὐτῆς¹, ἡ δὲ ἐφορεία καὶ ἐπίσκεψις αὐτοῦ ἐπικυροῦται διὰ χρυσοβούλλου ἐγγράφου².

Κατὰ ταῦτα, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὰ Τυπικὰ περιέχονται διατάξεις, αἱ ὁποῖαι πρὸς κατοχύρωσιν τοῦ αὐτοδεσπότη καὶ ἐλευθέρου τῆς μονῆς ἀπαγορεύουν μετὰξὺ ἄλλων νὰ δοθῇ αὕτη «κατ' ἐφορείαν» εἰς οἷονδήποτε πρόσωπον ἢ ἔδρυμα, ὅμως ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς ἢ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐν πρόσωπον τὸ ὁποῖον θὰ ἐπιβλέπῃ τὴν καλὴν λειτουργίαν τῆς μονῆς καὶ θὰ προστατεύῃ αὐτὴν ἀπὸ τὰς ἀπαιτήσεις ἄλλων. Τὸ ἔργον τοῦτο καλεῖται συνήθως ἐφορεία, ἐνίοτε δὲ ἀντίληψις ἢ ἐπίσκεψις³, εἰς ἀπάσας δὲ τὰς περιπτώσεις κυριαρχεῖ τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς τὴν μονὴν καὶ ὄχι τὸ συμφέρον τοῦ εἰς ὃ ἀνατίθεται προσώπου. Ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν σχετικῶν διατάξεων τῶν Τυπικῶν καὶ τῶν ἐγγράφων, ἡ ἐφορεία εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς περιωρίζετο εἰς ἐποπτεῖαν, ἐπίβλεψιν καὶ προστασίαν τῆς μονῆς, χωρὶς νὰ παρέχῃ εἰς τὸν ἔφορον οἰκονομικὰ ὀφέλη⁴. Ἐκεῖνοι εἰς τοὺς ὁποίους ἀνετίθετο τὸ ἔργον τοῦτο, ἦσαν, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ E. Herman⁵, πρόσωπα μεγάλου κύρους : μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ, οἱ ὁποῖοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταχραστοῦν τὰ ἀγαθὰ τὰ ὁποῖα ὤφειλον

οὕτως ἀγνοοῦμεν τὸν ἀκριβῆ χρόνον παραχωρήσεως τῆς ἐφορείας. Ἐπειδὴ ὅμως ἤδη εἰς ἔγγραφον τοῦ ἔτους 1304 ἡ μονὴ αὕτη ἀναφέρεται ὡς μονὴ τῆς περιποθήτου θυγατρὸς τῆς βασιλείας μου, τῆς ὑψηλοτάτης ἡγεμένης Σερβίας (αὐτόθι, σελ. 40· πρβλ. καὶ σελ. 62, 63, ἔγγραφα τοῦ ἔτους 1322), εἰκάζομεν ὅτι ἡ ἐφορεία εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς αὐτὴν ἤδη πρὸ τοῦ ἔτους 1304 (πρβλ. καὶ αὐτόθι, σελ. 8 - 11).

1. Αὐτόθι, σελ. 173 - 174. M. Jugie, *Le Typikon du monastère du Prodrome au Mont Ménéceé, près de Serrès*, Byzantion 12 (1937), σελ. 58 - 60, πρβλ. καὶ σελ. 69.

2. Βλ. χρυσοβούλλον Ἀνδρονίκου Γ' τοῦ ἔτους 1332: A. Guillou, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 93 - 94. Πρβλ. αὐτόθι, σελ. 108, στ. 5 (τοῦ 1334), σελ. 180, στ. 3 - 5 (τοῦ 1333).

3. Οἱ ὅροι εἶναι χαρακτηριστικοί : ἐνέχουν τὴν ἔννοιαν τῆς ἐποπτείας, τῆς ἐπιβλέψεως (πρβλ. MM, τόμ. Ε', σελ. 414, λ. ἐπίσκεψις καὶ Dmitrievskij, *Τυπικά*, σελ. 630, λ. ἐφορᾶσθαι).

4. Πρβλ. Ὑπόμνημα τοῦ ἐπισκόπου Ἀργους καὶ Ναυπλίου Λέοντος, τοῦ ἔτους 1143, περὶ τῆς εἰς τὴν τοποθεσίαν Ἀρείας γυναικειᾶς Μονῆς τῆς Θεοτόκου : διὰ τούτου ὀρίζεται τὸν καθηγούμενον τῆς αὐτῆς ἀνδρῶς μονῆς ἐπ' ἀδελίας ἔχειν ἐπιτηρεῖν τὸν οἰκονομοῦντα τὰ τῆς γυναικειᾶς μονῆς, εἴπερ καὶ ἡ καθηγουμένη καὶ αἱ λοιπαὶ μοναχαὶ τοῦτο βούλονται· ὡς ἔφορον γὰρ αὐτὸν οἶονεὶ βουλόμεθα εἶναι καὶ ἀντιποιεῖσθαι τῶν μοναζουσῶν..., εἰς περίπτωσιν δὲ καὶ τῆς παραμικρᾶς καταχρήσεως οὗτος θὰ ἀφορίζεται (MM, τόμ. Ε', σελ. 179 κέ.).

5. E. Herman, *Ricerche sulle istituzioni monastiche bizantine. Typika ktetorika, caristicari e monasteri «liberi»*, Or. Chr. Per. 6 (1940), σελ. 338. Τὸ ἄρθρον τοῦτο τοῦ E. Herman εἶναι βασικὸν διὰ τὴν μελέτην τῶν θεσμῶν τῶν μονῶν ἐν Βυζαντίῳ.

νά διαφυλάξουν, συγχρόνως δέ, λόγω τῆς θέσεώς των, εἶχον τὴν δυνατότητα νά προστατεύσουν τὴν μονὴν ἀπὸ τὰς ἀπαιτήσεις καὶ ἐπεμβάσεις ἄλλων. Ὡς συνάγεται ἐκ τῶν πηγῶν, συχνὰ ἦσαν αἱ ἐπεμβάσεις, κυρίως τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων καὶ τῶν δημοσίων λειτουργῶν, εἰς τὰ τῶν μονῶν· διὰ τοῦτο ἐκρίθη πολλάκις ἀναγκαῖον, ὅπως τεθοῦν αὐταὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν ὑψηλῶν προσώπων¹. Μία τῶν μορφῶν προστασίας ἦτο καὶ ἡ ἐφορεία. Παρατηροῦμεν δὲ ὅτι εἰς ἀπάσας τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις ἡ ἐφορεία παραχωρεῖται ἢ ὑπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ καὶ κτήτορος τῆς μονῆς ἢ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, πρόκειται δὲ πάντοτε περὶ μεγάλων καὶ ἐν ἀκμῇ εὐρισκομένων μονῶν.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν περιπτώσεων τούτων, αἱ ὁποῖαι χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ ΙΑ' μέχρι τοῦ ΙΔ' αἰ., ἡ ἐφορεία μνημονεύεται καὶ εἰς σημαντικὸν ἀριθμὸν ἐκκλησιαστικῶν ἐγγράφων τῆς ὑστάτης βυζαντινῆς περιόδου. Τὰ ἐγγράφα ταῦτα ἀπολύονται συνήθως ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ὁ ὁποῖος παραχωρεῖ τὴν ἐφορείαν μιᾷς μονῆς εἰς κληρικὸν ἢ λαϊκόν. Ὅσάκις πρόκειται περὶ κληρικοῦ — συνήθως μοναχοῦ —, οὗτος προσηλοῦται εἰς τὴν ἐν λόγω μονὴν καί, ἐὰν ἔχη τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα, διορίζεται ἡγούμενος αὐτῆς· ἐὰν εἶναι λαϊκός, συνήθως εἶναι ἀπλοῦς ἰδιώτης καὶ ὄχι ἀξιωματοῦχος τοῦ Κράτους — τοῦλάχιστον τὸ ἀξίωμα τούτου δὲν δηλοῦται εἰς τὰ σχετικὰ ἐγγράφα. Ἡ ἐφορεία παρείχετο εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων ἐπὶ μικρῶν μονῶν αἱ ὁποῖαι εὐρίσκοντο εἰς ἔνδειαν ἢ ἦσαν ἐγκαταλελειμμένοι ἢ ἡρειπωμένοι, τὸ δὲ εὐεργετούμενον πρόσωπον εἶχεν ἤδη ἀνακαινίσει καὶ εὐτρεπίσει αὐτὰς ἢ ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νά πράξῃ τοῦτο μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐφορείας. Ἡ ἐφορεία ἐδίδετο ἐφ' ὅρου ζωῆς καὶ ἦτο συνήθως προσωπική², ὡς δὲ ρητῶς ἀναφέ-

1. Πρβλ. καὶ Dölger, *Schatzkammer*, ἀρ. 35, στ. 55 - 56, χρυσόβουλλον Νικηφόρου Βοτανειάτου ὑπὲρ τῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων τοῦ ἔτους 1079, διὰ τοῦ ὁποῦ ὀρίζεται αὐτὴν τε τὴν μονὴν καὶ τὰ ὑπ' αὐτὴν ἅπαντα ἐκ τοῦ παρόντος παρὰ τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν λογοθέτου τοῦ δρόμου ἢ καὶ πρωτονοταρίου ἐπισκοπεῖσθαι καὶ πάσης βλάβης ἀθιγῇ διατηρεῖσθαι καὶ διεκδικεῖσθαι... Ὑποθέτομεν ὅτι ἡ προστασία (ἐπισκόπησις ἢ ἐπίσκοπις) τῆς ξενογλώσσου Μονῆς τῶν Ἰβήρων ἀνετέθη εἰς τὸν λογοθέτην τοῦ δρόμου, διότι οὗτος εἶχεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του τοὺς καταλλήλους διερμηνεῖς (ἐρμηνευτάς: βλ. Burg, *Adm. System*, σελ. 93). Πρβλ. ἐπίσης Δ. Ἀ. Ζακυθηνοῦ, *Κάστρον Λακεδαιμόνος*, Ἑλληνικά 15 (1957), σελ. 100, στ. 16 - 19: ἐπισκέπτεσθαι δὲ αὐτὴν κ' ἐπιμελεῖσθαι παρὰ τοῦ κριτοῦ καὶ στρατηγοῦ, τοὺς κρατοῦντας εἰς τὸ θέμαν..., οἱ ὁποῖοι θὰ ἐνεργοῦν «ὡς ἀπλοῖ ἐκπρόσωποι τοῦ αὐτοκράτορος» (αὐτόθι, σελ. 105). Πρβλ. καὶ MM, τόμ. Β', σελ. 70 - 71, τοῦ ἔτους 1395 (;): κατόπιν σχετικῆς αἰτήσεως τῶν ἐπιτρόπων τοῦ ἐν Καφῆ μονυδρίου τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, ὁ πατριάρχης παρακαλεῖται, ὡς ἂν πρῶτον μὲν ἀπολαύῃ τὸ εἰρημένον μονύδριον τῆς πατριαρχικῆς βοηθείας καὶ ἐπισκέψεως καὶ δεφενδεύσεως καὶ ἔχῃ κτήτορα καὶ ἔφορον τὴν ἡμῶν μετριότητα καὶ πατριαρχικὸν εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι, ἀναθέτει δὲ τὴν διοίκησιν εἰς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ καθορίζει ὅτι, ἐὰν τις ἐνοχλήσῃ αὐτοὺς ἢ ἀπαιτήσῃ τι ἐξ αὐτοῦ ἢ ἐφορεῖαν ζητήσῃ καὶ διοίκησιν πραγμάτων, θὰ ἀφορίζεται.

2. Αἱ ἐξαίρεσεις εἶναι ἐλάχισται: πρβλ. MM, τόμ. Β', σελ. 414 - 415 (ἔτους 1400).

ρουν τὰ ἔγγραφα, ὁ ἔφορος ἐθεωρεῖτο κτήτωρ τῆς μονῆς, εἶχε κτητορικὴν δικαίωσιν καὶ κτητορικὰ δίκαια ἐπ' αὐτῆς¹. Ἐξ ἄλλου ὁ ἔφορος ὥφειλε νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν καλὴν λειτουργίαν, τὴν διατήρησιν τῶν κτημάτων καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν προσόδων τῆς μονῆς καὶ διὰ τὸν ἐνάρετον βίον τῶν μοναχῶν². Εἰς τὰ ἔγγραφα δὲν γίνεται ρητῶς λόγος περὶ τῶν προσόδων τὰς ὁποίας παρεῖχεν ἡ ἐφορεία εἰς τὸ εὐεργετούμενον πρόσωπον, ὅμως τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐφορεία παρεχωρεῖτο πολλάκις κατόπιν αἰτήσεως τοῦ ἐνδιαφερομένου³ σημαίνει ὅτι αὕτη προσεπόριζεν εἰς τὸν ἔφορον οἰκονομικὰ ὀφέλη.

Ὑπογραμμίζομεν ἰδιαιτέρως τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ σωζόμενα σχετικὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα ἀνήκουν εἰς τὴν τελευταίαν περίοδον τοῦ Βυζαντίου καὶ δὴ εἰς τὸν ΙΔ' αἰ., συνήθως δὲ ἡ ἐφορεία παρείχετο ὑπὸ τοῦ πατριαρχοῦ εἰς ἀπλοῦς ἰδιώτας, οἱ ὅποιοι, εἰς ἀντάλλαγμα τῶν γενομένων εἰς μικρὰς μονὰς ἀνακαινίσεων καὶ βελτιώσεων, ἐλάμβανον τὴν ἐπικαρπίαν τούτων. Τείνομεν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ γενικωτέρας πολιτικῆς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία κατέφευγεν εἰς τὴν παραχώρησιν τῆς ἐφορείας διὰ νὰ περισώσει τὰς μονὰς ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι ἔνεκα τῆς κρίσεως πολιτικῆς καταστάσεως εἶχον ἐγκαταλειφθῇ ἢ περιπέσει εἰς παρακμήν. Αἱ συνθῆκαι, οἱ ὅροι, καὶ ἡ μορφή παραχωρήσεως τῆς ἐφορείας εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς εἶναι τελείως διάφοροι τῶν ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰ. εἰς τὰ Τυπικὰ καὶ τὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα μαρτυρουμένων.

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς ἐφορείας ἔλαβεν ἄλλοτε ἄλλο περιεχόμενον, ἀναλόγως τῶν προσώπων καὶ τῶν ἐποχῶν. Ἡ ἐφορεία δηλαδή, μαρτυρουμένη ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰ. καὶ διατηρηθεῖσα μέχρι τέλους τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἐσήμαινεν ἀρχικῶς προστασίαν μιᾶς

1. Βλ. μεταξὺ ἄλλων ΜΜ, τόμ. Α', σελ. 454 - 455, τόμ. Β', σελ. 467 - 468. Πρβλ. M. Jugie, *Le Typikon du monastère du Prodrome au Mont Ménéceé*, σελ. 58 - 60. E. Herman, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 346 - 347.

2. Βλ. μεταξὺ ἄλλων κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τὰ ἔγγραφα: α') ΜΜ, τόμ. Α', σελ. 423 - 424 (τοῦ ἔτους 1361): ἡ ἐφορεία τῆς Μονῆς τῆς Βαραγγιωτίσσης παρεχωρεῖται εἰς τινὰ Ἀλέξιον Σοφιανόν, β') αὐτόθι, σελ. 454 - 455 (τοῦ 1364): ἡ ἐφορεία τῆς Μονῆς Παυσωλύπης ἀνατίθεται εἰς τὴν μοναχὴν Μάρθαν τὴν Πυριάναν, γ') αὐτόθι, σελ. 474 (1365): ἡ ἐφορεία τριῶν ἐν Πτελεῶ πατριαρχικῶν μονυδρίων παρεχωρεῖται εἰς τὸν μοναχὸν Λουκᾶν, δ') αὐτόθι, σελ. 502 - 503 (1369): ἀνατίθεται ἡ ἐφορεία τῆς ἐν Μεσημβρίᾳ Μονῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ἀχροπολίτου εἰς τὸν ἱερομόναχον Μακάριον, ὅστις ὀρίζεται καὶ ἡγούμενος αὐτῆς, ε') ΜΜ, τόμ. Β', σελ. 467 - 468 (1399): ἡ ἐφορεία τοῦ ναοῦ τοῦ Ταξιάρχου τῶν Ἁνω Δυνάμεων Μιχαὴλ ἀνατίθεται εἰς τινὰ Ὁδηγητριανόν, ς') αὐτόθι, σελ. 414 - 415 (1400): ἀνατίθεται ἡ ἐφορεία καὶ ἐπίσκεψις τοῦ μονυδρίου τῆς Θεομήτορος τῆς Εὐουρανιωτίσσης εἰς τὸν Γεώργιον Κουνάλην.

3. Βλ. ΜΜ, τόμ. Β', σελ. 467: *παρεκάλεσεν, ἵνα εὐεργετηθῇ τὸν πάνσεπτον καὶ θεῖον ναόν... ὡς ἂν κατέχῃ αὐτὸν ἐφορίας λόγῳ καὶ τὰ αὐτῷ ἀνήκοντα δίκαια... καὶ σελ. 414 - 415.*

μονῆς καὶ ἐπίβλεψιν ἐπὶ τῆς καλῆς λειτουργίας της¹. Πολλάκις ὅμως οἱ ἔφοροι ἔκαμαν κατάχρησιν τῆς δικαιοδοσίας των πρὸς ἴδιον ὄφελος², ὥστε συχνὰ ἡ ἐφορεία νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς *χαριστίκιον*³ — χωρὶς βεβαίως τοῦτο νὰ σημαίνει ὅτι οἱ δύο θεσμοὶ ταυτίζονται⁴. Ἀκριβῶς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ θεσμὸς ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἀναλόγως τοῦ προσώπου ἄλλο περιεχόμενον ἐξηγεῖ, διατὶ τὰ Τυπικὰ περιέχουν γενικὰς ἀπαγορευτικὰς κατὰ τῆς ἐφορείας διατάξεις, ἐνῶ παρὰλλήλως ἀναθέτουν τὴν ἐφορείαν τῶν μονῶν εἰς πρόσωπα τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ ἱδρυτοῦ των. Ἐνδεικτικοὶ εἶναι οἱ λόγοι τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἰωάννου Ἀποκαύκου, ὁ ὁποῖος, ἀναθέτων εἰς τινα εὐνοῦχον τὴν ἐφορείαν τῆς Μονῆς τῆς Ἀγίας Ἐλεούσης, σημειώνει ὅτι ὁ τῆς ἐφορείας λόγος δοκεῖ μὲν εὐκόλος εἶναι, ἔχει δέ τι καὶ πρόσαντες· οἱ γὰρ πολλοὶ τὴν ἐφορείαν εἰς κέρδος παρανοοῦντες ἀμφοτέρω ἀμαρτάνουσιν, οἷς τε ἀγνοοῦσι τὴν τῆς λέξεως δύναμιν καὶ οἷς ἐντεῦθεν ἐκκυλίσονται πρὸς ἀσέβειαν διὰ τὴν ἐκ τῶν θείων πραγμάτων, ὡς εἴρηται, παρανόσφισιν... Ὁ δὲ λόγος τῆς ἐφορείας ὀρθὸς πρα-

1. Περὶ τῶν ὄρων ἔφορος - ἐφορεία, βλ. καὶ P. Pl. de Meester, *De monachico statu iuxta disciplinam byzantinam*, Βατικανὸν 1942, κυρίως σελ. 108 - 109, 139 : ἔφορος = administrator seu curator monasterii.

2. Πρβλ. τὴν περίπτωσιν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μονῆς τῶν Μουγουλίων, τῆς ὁποίας ἡ ἐφορεία εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς τὸν πανυπερσέβαστον Ἰσαάκιον Παλαιολόγον Ἀσάνην. Καίτοι δὲ ἡ ἐφορεία παρεχωρήθη, ὡς ρητῶς ἀναφέρεται, ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως καὶ ἐπὶ τὸ κρείττον προχωρήσεως τῆς μονῆς, ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν σύστασιν καὶ τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον πρόοδον καὶ ψυχοφελῆ συντήρησιν τοῦ μοναστηρίου ἀπὸ τῆς τοῦ εἰρημένου πανυπερσέβαστου ἐφορεῦν ἐθέσπισεν, ὁ Ἰσαάκιος κατεχράσθη τοῦ προνομίου τούτου πρὸς ἴδιον ὄφελος· διὰ τοῦτο, τῇ αἰτήσῃ τῶν μοναζουσῶν, ὁ πατριάρχης Κάλλιστος ἀπολύει τῷ 1351 γράμμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀποφαίνεται ὅτι τὸ μοναστήριον θὰ εἶναι ἀκαταδοῦλωτον καὶ ἐλεύθερον παντελῶς τῆς ἐφορείας παντὸς τοῦ μέρους ἐκείνου τοῦ Ἰσαακίου Ἀσάνη : MM, τόμ. Α', σελ. 312 - 317 (τὸ ἔγγραφον παρέχει πολυτίμους πληροφορίας περὶ τῆς ὅλης διαδικασίας τῆς ἀναθέσεως καὶ καταργήσεως τῆς ἐφορείας).— Περὶ τῆς Μονῆς τῶν Μουγουλίων βλ. Σ. Β. Κουγέα, Ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης κτήτωρ τοῦ Παρισιοῦ Κώδικος τοῦ Σουῖδα (*Cod. Parisin. Graec. 2625*), Βυζαντινὰ - Μεταβυζαντινὰ τόμ. 1, μέρος Β' (1949), σελ. 61 - 74.

3. Περὶ χαριστικίου βλ. F. Uspenskiĭ, *Mnenija i postanovlenija konstantinopolskich pomestnykh soborov XI i XII vv. o razdače ėrkoŋnykh imuġšestv (charistikarii)* (= Ἀπόψεις καὶ ἀποφάσεις τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει τοπικῶν Συνόδων τοῦ ΙΑ' καὶ ΙΒ' αἰ. περὶ τῆς διανομῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν περιουσιῶν (χαριστικάριοι), *Izvestija RAIK* 5 (1900), σελ. 1 - 48. Α. Καζάν, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 105 - 110. O. Strogorsky, *Féodalité*, σελ. 17 - 19. Ὡς παρατηρεῖ ὁ E. Herman, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 338, 375, τὸ χαριστίκιον παύει νὰ μαρτυρῇται εἰς τὰς πηγὰς ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΒ' αἰ. Πρβλ. καὶ V. Laurent, *Charisticariat et commendé à Byzance. Deux fondations patriarcales en Épire aux XIIe et XIIIe siècles*, *REB* 12 (1954), σελ. 100 - 113. Βλ. καὶ Ἱ. Μουτζούρη, *Χαριστικά καὶ ἐλεύθερα μοναστήρια*, Ἀθήναι 1964 (περὶ ἐφορείας γενικὰ τινα ἐν σελ. 96 - 97).

4. Πρβλ. O. Strogorsky, *Féodalité*, σελ. 18. Beck, *Kirche*, σελ. 136.

γμάτων ἱερῶν ἐστὶ διεξαγωγή καὶ κατὰ Θεὸν κυβέρνησις, ἥνικα δηλονότι τὰς ἐν τινι σεμνείῳ ἢ καὶ ναῶ ἐπιμελείας οἱ ἄνθρωποι ὥς εἰς τὸν Θεὸν αὐτὸν διαβαινούσας λογίζονται καὶ μὴ, ὅτι ἐφορεύουσι μοναστηρίων ἢ καὶ ναῶν, ἐκεῖθεν παρακερδαίνουσιν, ὥς ἀγρῶν τυχόν ἢ καὶ αὐτουργίων¹ ἐτέρων τοῖς δεσπότης πορίζοντων τὰ ἐξ αὐτῶν. Ἔτι δὲ καὶ ἀποσόβησις ὁπόση ἰσχὺς τῶν ζημιῶν καὶ βλάβειν ἐπιχειρούντων τὸ παρὰ τούτων ἐφορευόμενον· τὰς δὲ γε προαιρετικὰς ἐκ τούτων φιλοφρονήσεις καὶ μεμετρημένας πρὸς τοὺς ἐφόρους οὐκ ἂν τις τῶν νοῦν ἐχόντων κωλύσειεν². Ἡ τελευταία φράσις ὑποδηλοῦ κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ ἐφορεία, ὅσάκις ἡσκειτο ὁμαλῶς, δὲν προσεπόριζεν εἰς τὸν ἔφορον οἰκονομικὰ ὀφέλη καὶ κανονικὰ εἰσοδήματα, πλὴν τινων «μεμετρημένων φιλοφρονήσεων».

Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ὁ θεσμὸς κατέληξε νὰ σημαίνει, ὥς εἶδομεν, παραχώρησιν μονῆς τινος εἰς ἐν ἄτομον πρὸς ἰδίαν κάρπωσιν³, τὰ δὲ δικαιώματα τοῦ ἐφόρου ἠϋξήθησαν καὶ ἐταυτίσθησαν πρὸς τὰ τοῦ κτήτορος τῆς μονῆς. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἀπαντᾷ συχνὰ εἰς ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος.

Οὕτω γεννᾶται τὸ ἐρώτημα : ποῖον ἦτο τὸ περιεχόμενον τῆς ἐφορείας τῆς ἐν Πάτμῳ Μονῆς ;

Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἔφορος τῆς Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἦτο ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου, δηλαδὴ ἀνώτερος ἀξιωματοῦχος, ἔμπιστος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ πρόσωπον ὑψηλοῦ κύρους, ἡ δὲ ἐφορεία αὕτη μαρτυρεῖται κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ΙΓ' αἰ., ἐπὶ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Η' καὶ εἰς ἐποχὴν ἀκμῆς τῆς μονῆς. Ὡς εἶναι γνωστόν, ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ὁ Η' ἐπέδειξεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον πρὸς τὴν Μονὴν τῆς Πάτμου καὶ παρεχώρησεν εἰς αὐτὴν πολλὰ προνόμια· ἐπομένως ἡ γενικωτέρα πολιτικὴ τοῦ Μιχαὴλ Η' θὰ ἤρχετο εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀνάθεσιν τῆς ἐφορείας τῆς μονῆς εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ κανικλείου, ἐὰν αὕτη εἶχεν ὥς ἐπακόλουθον τὸν περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας τῆς καὶ τὴν οἰκονομικὴν τῆς ἐξάρτησιν ἀπὸ τοῦ ἐφόρου. Τείνομεν ὥς ἐκ τούτου νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ κανικλείου εἶχεν ἀνατεθῇ ἡ προστασία τῆς μονῆς, ἔργον τὸ ὁποῖον οὗτος ἠδύνατο ἀποτελεσματικῶς νὰ φέρῃ εἰς πέρας λόγῳ τοῦ ἀξιώματος καὶ τοῦ κύρους του. Ἡ Μονὴ τῆς Πάτμου εἶχεν ἀνάγκη τότε προστασίας, διότι ἡ ἐποχὴ ἦτο ἰδιαίτερος κρίσιμος. Πράγματι ἡ μονὴ εἶχεν ἀποκτήσει μετόχια καὶ κτήματα εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς

1. Ἡ ἔκδοσις τοῦ S. Petridès (βλ. ἐπομένην ὑποσημείωσιν) παρέχει αὐτουργῶν : διορθοῦμεν εἰς αὐτουργίων.

2. S. Petridès, *Jean Apokaukos, lettres et autres documents inédits*, *Izvestija RAIK* 14/2-3 (1909), σελ. 6-7.

3. Πρβλ. E. Herman, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 338.

Μ. Ἀσίας, τὰ ὅποια κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἦσαν ἐκτεθειμένα εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων καὶ τὰς ἐπιθέσεις τῶν πειρατῶν· ἡ ἔκρυθμος πολιτική κατάσταση παρεῖχεν εὐκαιρίαν πρὸς ἐκμετάλλευσιν καὶ καταπάτησιν τῶν προνομίων καὶ τῶν δικαιωμάτων τῆς μονῆς. Ἐκ τῶν τριῶν ἐγγράφων τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου συνάγεται ὅτι εἰς τὸν ἔφορον τῆς μονῆς ἀνεφέροντο οἱ μοναχοὶ τῆς Πάτμου διὰ προκύπτοντα ζητήματα, αὐτὸς δὲ ἐπέλυε τὰς διαφορὰς ἐκείνας αἱ ὅποια δὲν ἀπῆλθον τὴν ἔκδοσιν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων. Ἐξ ἄλλου, εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι οὗτος εἰσηγεῖτο εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὰς καταλλήλους ἐνεργείας, ὡσάκισ ἡ αὐτοκρατορικὴ ἐπέμβασις ἦτο ἀναγκαία. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ἐφορεία τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἐξησφάλιζεν ἀμεσώτερον ἔλεγχον καὶ ταχύτεραν λῆψιν τῶν ἀναγκαίων μέτρων πρὸς προστασίαν τῆς μονῆς καὶ κατοχύρωσιν τῶν συμφερόντων της. Αὕτῃ ὑποθέτομεν ὅτι ἦτο ἡ αἰτία διὰ τὴν ἀνάθεσιν τῆς ἐφορείας τῆς Μονῆς Πάτμου εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἀξιωματοῦχον.

Πότε ἀνετέθη τὸ πρῶτον ἡ ἐφορεία τῆς Μονῆς Πάτμου εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ κανικλείου καὶ ποία ἦτο ἡ διάρκειά της δὲν γνωρίζομεν. Τὰ ὑπὸ ἐξέτασιν τρία ἐγγράφα εἶναι αἱ μόναι περὶ τοῦ θέματος πηγαί. Ἐκ τῆς φράσεως τοῦ πρώτου ἐγγράφου, ἐπεὶ τοι γε τῇ πολυχρονίῳ χάριτι τοῦ κραταιοῦ καὶ ἀγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως γινώσκεις σε βούλομαι ὡς ἔφορός εἰμι τῆς τοιαύτης μονῆς, δυνάμεθα μετὰ τινος πιθανότητος νὰ ὑποστηρίζωμεν ὅτι ἡ ἀνάθεσις τῆς ἐφορείας ἦτο πρόσφατος. Ἐξ ἄλλου, τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ καθηγούμενος τῆς Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Γερμανὸς εἰς τὴν Διαθήκην του, συνταχθεὶς κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1272¹, οὐδὲν σχετικῶς ἀναφέρει, ἐνῶ πολλὰς εἰδήσεις παρέχει περὶ τῆς μονῆς, σημαίνει πιθανώτατα ὅτι ἡ ἀνάθεσις τῆς ἐφορείας εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ κανικλείου ἦτο μεταγενεστέρα τῆς συντάξεως τῆς Διαθήκης. Ἴσως δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν τὸ γεγονὸς εἰς διαβήματα αὐτοῦ τούτου τοῦ καθηγουμένου Γερμανοῦ, τοῦ ὁποίου εἶναι γνωστὴ ἡ μεγάλη δραστηριότης καὶ ὁ ὁποῖος πολλὰ ἐμόχθησεν ὑπὲρ τῆς μονῆς τῆς ὁποίας προΐστατο.

ΜΑΡΙΑ Γ. ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

1. MM, τόμ. V', σελ. 229 - 233.

